

PRIEDAS

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

2007 KOVO 31 d.

DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

Nr. 64 (13)

Sėkmingai leidžiama *Mažosios Lietuvos enciklopedija*

DR. ANTANAS BALASAITIS

Trečiasis *MLE* tomas dar ne paskutinis

Mažosios Lietuvos enciklopedija, (*MLE*) III t. 864 p. Vyr. organizatorius ir tvarkytojas prof. dr. V. Pėteraitis. Redakcinės kolegijos prezidentas akad. Z. Zinkevičius, redakcinės kolegijos pirmininkas doc. dr. V. Bagdonavičius, vyr. redaktorius doc. dr. M. Purvinas, pav. leidybai V. Kaltenis, ats. sekretoriai V. Gocentas ir N. Dzindziliauskienė. Viršelio dail. A. Žvilius, vyresnioji maketuotoja A. Zimanienė. Mažosios Lietuvos fondas (MLF) ir Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas (MELI), 2006.

Prieš septynetą metų (2000) rašėme, jog Vilniuje išleistas *Mažosios Lietuvos enciklopedijos* I tomas (II tomas išėjo 2003 m.), o dabar galime džiaugtis ir III tomu. Po kelių metų bus ir paskutinis – IV tomas.

Ką tik išleistame tome sudėti M-R raidžių straipsniai. Kaip ir pirmuosiuose, daug vietos skirta krašto istorijai, veikėjams, etnografijai, kultūriniam palikimui, švietimui, lietuvininkų vargams svetimųjų priepaudoje bei įvairių formų genocidui.

Baigiamojoje pratarinėje *MLE* vyriausiasis organizatorius ir tvarkytojas prof. dr. V. Pėteraitis, džiaugiasi, kad po dešimtmečio rengimo darbų išleistas III tomas yra visų rūpesčių ir darbų atpildas: „Šis darbščių rankų sudėliotas tomas leidžia skaitytojui giliau pažvelgti į Mažosios Lietuvos gyventojų praeitį ir dabartį, jų dalyvavimą visuomeninėje veikloje ir šeimos gyvenime“. Tome pateikta gausybė įvairios medžiagos sudėliota į 3,127 straipsnius, kurių beveik pusė parengta ir suredaguota vyr. redaktoriaus dr. Martino Purvino. Apžvelgdamas *MLE* rengimo de-

šimtmetį iš besikeitusių pagalbininkų redaktorių jis mini Danguolę Česaitytę, Sigitą Paulauskaitę, Ingridą Veliutę, Danutę Valentukevičienę. Visus tris tomus spaudai rengė tik penketas darbuotojų: dr. M. Purvinas (nuo 1997 m.), Nijolė Dzindziliauskienė ir Vytautas Kaltenis (nuo 1998 m.), Virginija Budrikienė ir Aliutė Zimanienė (nuo 1999 m.). Rengiant *MLE* dalyvauja keli šimtai Lietuvos ir užsienio mokslininkų.

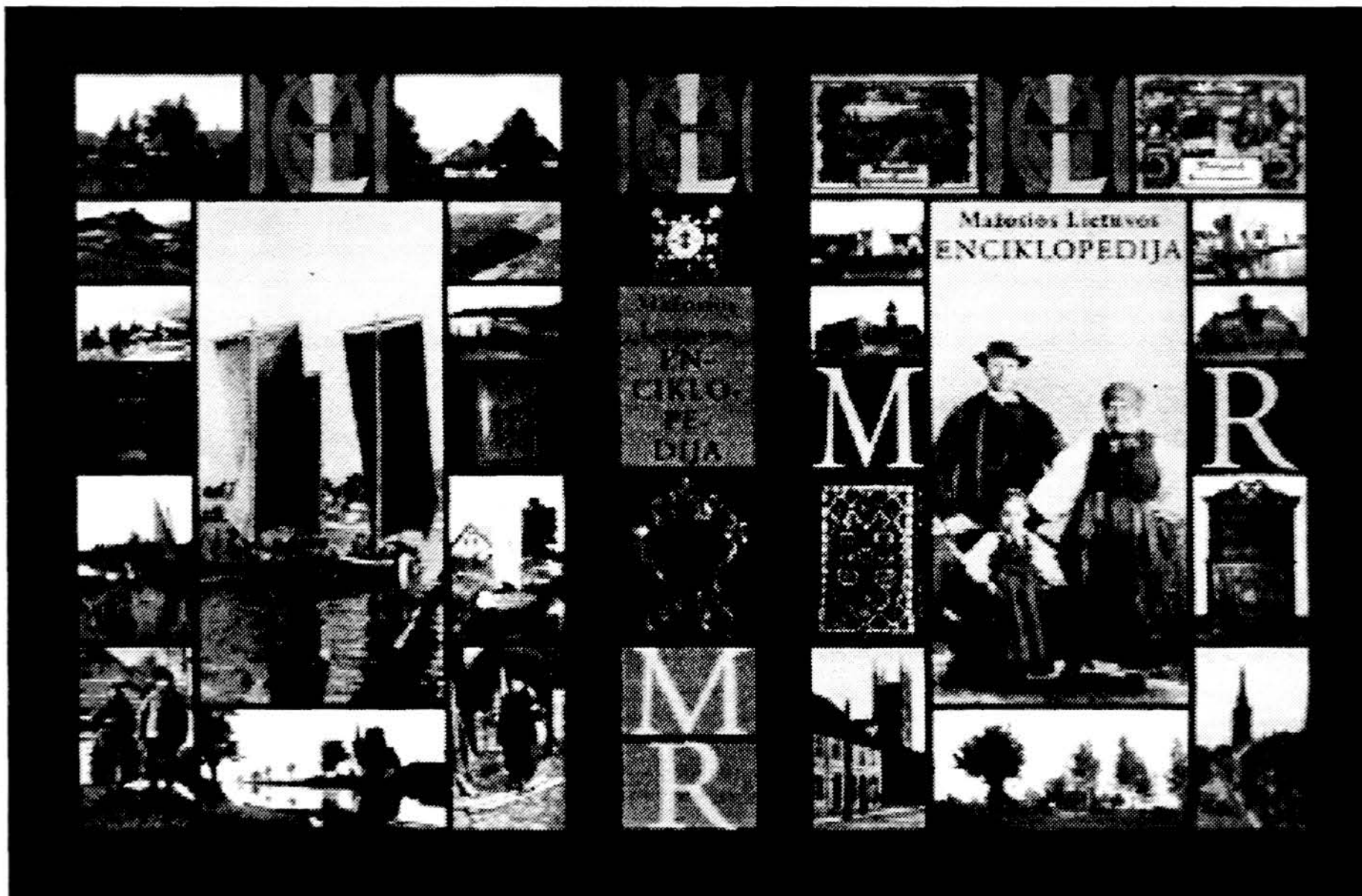
Nedidelis rengėjų būrys, sugebėjęs per dešimtmetį išleisti tris didžiulius tomus, rodo jų užkrečiantį pavyzdį pritraukti ir talkininkų. Tokiomis sąlygomis dirbant tam tikri medžiagos pateikimo nelygumai neišvengiami ir dėl to skaitytojams reikėtų

būti atlaidesniems, nes svarbiausias rengėjų tikslas buvo pateikti kuo daugiau medžiagos, o patikslinti spragas, netikslumus rengėjai, be abejo, patikslins ir papildys paskutinio tomo pabaigoje.

Be pačių lietuvininkų M. Purvino, V. Pėteraičio, A. Juškos, M. Tydecko, J. Reigio, V. Gocento, E. Labutytes, pirmiesiems trims tomams daugiausia straipsnių pateikė archeologai: V. Šimėnas, L. Tamulynas, medikas L. Poviliūnas, istorikas A. Matulevičius, gamtininkas A. Rainys, kalbininkas Z. Zinkevičius, etnologė A. Vyšniauskaitė, knygotyrininkas D. Kaunas, kraštotyrininkas V. Šilas.

Šis tomas, kaip ir kiti, gausiai iliustruotas žemėlapiais, senais atvirukais ir archyvinėmis nuotraukomis iš Lietuvos muziejų, Vokietijos, Lenkijos archyvų ir, kas nemažai svarbu, originaliomis klaipėdiškių šeimų albumų, išsaugotų per karus ir tremtį, nuotraukomis. Iliustracijos labai papildė *MLE* teikiamą informaciją.

Nukelta į 2 psl.

Mažosios Lietuvos enciklopedijos III tomo viršelis. Dailininkas prof. Alfonsas Žvilius.

Šis darbščių rankų sudėliotas tomas leidžia skaitytojui giliau pažvelgti į Mažosios Lietuvos gyventojų praeitį ir dabartį, jų dalyvavimą visuomeninėje veikloje ir šeimos gyvenime

Prie *Mažosios Lietuvos enciklopedijos* ištakų. Kanadoje gyvenantis lietuvių kalbininkas prof. dr. Vilius Pėteraitis (dešinėje) su jo monografijų redaktore Agota Sriubiene ir *MLE* I tomo vyresniuoju moksliniu redaktoriumi dr. Algirdu Matulevičium Vilniuje 1991 m.

Petro Petkavičiaus nuotr.

ŠIO ŠEŠTADIENIO PRIEDO PUSLAPIUOSE

Sėkmingai leidžiama *Mažosios Lietuvos enciklopedija*

- Nevienareikšmė fotografės I. Šerpytės tyla
- Dar vienas sugrįžimas tėvynėn • Vytauto Kazimiero Jonyno kūrinių paroda

Sėkmingai leidžiama *Mažosios Lietuvos enciklopedija*

MLE I tomo pristatymas Karaliaučiuje. Iš kairės: MLE atsakingasis sekretorius Vytas Gocentas ir Mažosios Lietuvos lietuvių draugijos Čikagoje (dabar ir Mažosios Lietuvos fondo) pirm. Vilius Algirdas Trumpjonas (2001 m.). Vytauto Kaltenio nuotr.

MLE rengėjų grupė Įsruties pedagoginės kolegijos lietuvių kalbos kabinete (iš kairės): Algirdas Žemaitaitis, MELI direktoriaus pavaduotoja ekonomikai Aldona Stanelienė, MLE vyr. redaktorius doc. dr. Martynas Purvinas, Virginija Budrikienė, Aleksas Bartnikas, Vytautas Kaltenis 2006 m. (ilustracijos iš MLE archyvo).

Atkelta iš 1 psl.

Tomas pradedamas straipsniu „medalis“. Iš jo sužinome apie bene seniausią medalį, skirtą Tilžės taikos (1807) paminėjimui. Aprašytas skulptoriaus P. Rimšos medalis, skirtas Klaipėdos krašto prijungimui paminėti. Jo antroje pusėje įrašas: „Kas mūsų – kova įgysim, kas iškovota – mylėt mokėsime“. Prasidėjus Atgimimui, sukurta medalių Vydūnui, K. Donelaičiui, I. Simonaitiui, I. Kantui. Pateikta 14 iliustracijų. Dideliame str. „mediniai pastatai“ sakoma, jog tokie pastatai krašte vyravo tik iki XX a. pradžios. Rašoma ir apie gyvenamųjų namų puošmenas, kurios po karo sparčiai nyko, nes buvo neatstatomos, todėl dauguma išliko tik fotografijose. Str. „medžiai“ rašoma apie šventuosius miškus. Jų būta prie Rambyno, prie Romainių Semboje. Minimi ir pavieniai šventi medžiai: Labguvos, Ragainės ažuolas, Laimos liepa prie Rambyno.

Krašto vaizdas

Dideliame „miestų“ straipsnyje (aut. dr. M. Purvinas) minimi seniausi M. Lietuvos miestai Torunė, Marienverderis, Elbingas (1237), Klaipėda (1257), Karaliaučius ir Vėluva (1258). Mažas ekskursas apie Karaliaučių. Kai 1982 m. lankiausi šiame krašte, informaciniuose leidiniuose ir knygelėse Kaliningrado srities ir miesto istorija jose buvo pradėdama nuo 1946 m. Tik po 60 metų

atėjūnų propaganda atrado ir senesnę miesto istoriją – paminėjo miesto 750 m. jubiliejų – nuo kryžiuočių pirmos pilies Priegliaus kalvoje pastatymo. Prūsai tą vietą vadino Tvangsta. Apie pilį ėmė kurtis gyvenvietės, išaugusios į savarankiškus miestus, kurie tik po penkių amžių 1724 m. buvo sujungti į vieną miestą ir pavadinti bendru vardu Koenigsberg. Lietuvininkai jau XVI a. miestą vadino Karaliaučiumi.

Šiaip M. Lietuva buvo kaimiškas kraštas. 1900 m. buvo tik 3 dideli miestai: Karaliaučius (187,000 gyventojų), Tilžė (34,000), Įsrutis (27,000). XIII-XV a. Ordino valstybės miestuose gyveno vien kolonistai iš V. Europos, tik vėliau į juos kėlėsi suvokietėję prūsai. Tačiau krašto miestai visada liko vokiškos kultūros, o vėliau ir germanizacijos židiniai. II pasaulinio karo pabaigoje nukentėjo daug M. Lietuvos miestų. Jie ypač suniokoti sovietinės okupacijos metais. Buvo likviduojami ištisi senamiesčiai (Karaliaučiaus, Įsruties). Labai nukentėjo miestų architektūrinis paveldas. Deja, M. Lietuvos tradicinės miestų liekanos naikinamos ir toliau. Skirtingai nuo D. Lietuvos, miesteliai šiam kraštui nebūdingi.

Derama vieta skirta atskiriems miestams. Plačiame str. „Nida“ teigiama, kad tai sena akmenų amžiaus gyvenvietė. XVI a. jau gyveno 18 žvejų ir 8 pusžvejų šeimos. Kelis kartus užpuosta smėlio, Nidos gyvenvietė kėlėsi į šiaurę. XVIII a. pabaigoje jau gyveno 85 žmonės. 1933 m. jai suteiktos kurorto teisės, veikė lietuviška pradžios

mokykla. 1928 m. įsteigtas Nerijos muziejus, deja, sovietinių okupantų nugriautas, o ir iš buvusio žvejų gyvenvietės beliko tik keli buvusio bažnytkaimio fragmentai, paveldas toliau naikinamas, perdirbant senos gyvenvietės liekanas.

Iš str. „Neringa“ sužinome, jog šis vardas atsirado sovietų okupacijos metais, įsteigus vadinajamą miestą Kuršių nerijoje. Vietos gyventojai šį žemės ruožą vadina „Kuršių užmariu“ arba „kopomis“. Klaipėdos krašto lietuvininkai tuos gyventojus vadino „užmarininkais“ arba „kopininkais“. Kalbininkai (V. Pėteraitis, P. Skardžius) šį pusiasalį siūlo vadinti „Nerija“ arba „Kuršių užmariu“.

Aprašyti senose (dar naujojo akmenų amžiaus) gyvenvietėse susikūrę miesteliai Priekulė ir Pagėgiai (šis buvo išaugęs į apskrities miestą su lietuviška gimnazija). Iš didesnių miestų minėtina M. Purvino aprašyta Ragainė (dab. Neman). Jos pirmtakas buvo skalvių pilis Raganita. 1409 m. čia buvo baigta statyti mūrinė pilis, viena stipriausių ordino valstybėje. 1722 m. Ragainė gavo miesto teises. Nuo 1889 m. čia veikė M. Jankaus spaustuvė. Iš jos ne vien M. Lietuvoje plito laikraščiai ir kalendoriai. Dabar iš per karą sugriautos pilies belikę tik ardomi griuvėsiai. Ragainėje nuo 1549 m. kunigavusiam ir 1563 m. palaidotam pirmosios lietuviškos knygos autoriui M. Mažvydui paminklo pastatyti sovietų valdžia 1991 m. neleido. Skulptoriaus R. Midvikio sukurtas paminklas M. Mažvydui deponuotas Lietuvos mokslų akademijoje ir jo vaizdas spausdinamas MLE III tome.

Apskritai šioje MLE yra daug vietovardžių kilmės aiškinimų. Tai prof. dr. V. Pėteraičio studijų rezultatas: I tome jo pateikta Bartos ir Įsruties apskrities vandenvardžių etimologijos, II tome – Klaipėdos, Labguvos aps., Lazdynų par., III tome – Pagėgių, Pakalnės, Pilkalnio ir Ragainės apskrities vietovardžių. Rambynas minimas jau 1394 m. Patį vardą V. Pėteraitis laiko archajišku, susijusiu „su senovės baltų religiniu pasauliu ir su skalvių lietuvininkų ramove, kur ramiai ir dorai galėjo atlikti religines apeigas, aukoti savo dievams“.

Mokykla

Šiame tome daug vietos skirta mokykloms ir mokytojams. Apie tai rašo lietuvininkas pedagogas dr. Albertas Juška, parengęs knygą *Mažosios Lietuvos mokykla XVI-XX amžiuje* (2003). Po Reformacijos įsigalėjimo iki 1570 m. M. Lietuvoje papilinės mokyklos buvo atidarytos Tilžėje (1526), Įsrutyje (apie 1537), Klaipėdoje (apie 1540), Kaukėnuose (prieš 1547), Rusnėje (1553), Ragainėje ir Tepliuvoje (prieš 1560). 1568 m. jau 20-ye mokyk-

Vytautas Kaltenis, Virginija Budrikienė, Aliutė Zimanienė, dr. Martynas Purvinas ir Nijolė Dzindziliauskienė 2007 m.

lų vaikai mokytis lietuviškai. 1541 m. Prūsijos kunigaikščio Albrechto nurodymu Karaliaučiuje įsteigtas pedagogiumas, arba partikuliaras, 1544 m. pertvarkytas į universitetą. XVIII a. – visuotinio privalomo mokymo įvedimo laikotarpis per parapijines mokyklas. 1718 m. karaliaus nurodyta didesniuose kaimuose steigti ir žemininkų mokyklas. XVIII a. pabaigoje M. Lietuvoje veikė 411 lietuviškų pradinio mokyklų. Pirmieji mokytojai buvo kunigai arba jų padėjėjai precentoriai. Nuo XIX a. pradžios mokytojams rengti buvo steigiamos mokytojų seminarijos. 1811 m. atidaryta Karalienės (netoli Įsruties) mokytojų seminarija, veikusi iki 1926 m. Iki 1882 m. joje mokytas ir lietuvių kalbos. Čia mokėsi žymūs M. Lietuvos spaudos ir raštijos veikėjai. Frydrichas Bajoraitis, Adomas Einaras, Johanas Ferdinandas Kelkis. 1829 m. įsteigtos Darkiemio, Unguros, 1882 m. Ragainės mokytojų seminarijos, 1902 m. Klaipėdos. Mokymuisi naudota Mažvydo *Katekizmas*, vėliau katekizavimui skirtos religinės knygelės. 1708 m. Karaliaučiuje išleistas elementorius *Skaitytinės*.

Kaip knygų taip ir laikraščių leidime pirmavo M. Lietuva. Šiame tome rašoma apie pirmuosius šio krašto laikraščius: 1823-1825 m. Karaliaučiuje buvo leidžiamas periodinis leidinys *Nusidavimai Dievo karalystėje* (spausdinamas Tilžėje). Šiam sustojus, pradėti leisti *Nusidavimai apie Evangelijos prasiplatimą tarp žydų ir pagonių* (ėjo 1832-1834 ir 1837-1914). Deja, žinių iš lietuvininkų gyvenimo juose buvo nedaug: šiek tiek apie švietimą, kalbos nykimą ir emigraciją į JAV.

MLE III tome plačiai rašoma apie vakarinių baltų tautą prūsus, gyvenusius Priegliaus žemupyje, jų gentį notangus, priešinimąsi kryžiuočiams, garsųjį sukilėlių vadą Herkų Mantą. Nors prūsų kalba teišliko negausiuose rašto paminkluose ir vietovardžiuose, o prūso etnonimas išsibarstė ir Didžiojoje Lietuvoje, bet mėginama šią prieš kelis amžius mirusią kalbą atkurti ir gauti (parašytas vadovėlis *Naujosios prūsų kalbos gramatika*, 1989 m.). Iniciatoriai susibūrė į etninę bendriją (užregistruota 2000 m.) ir bendrauja prūsų kalba. Populiarus ansamblis „Kūlgrinda“ atkūrė prūsiškas giesmes. Minimieji prūsų kalbos tyrėjai – profesoriai Vytautas Mažiulis, Vladimiras Toporovas (1928-2005), parengę etimologinius žodynus, ir Letas Palmaitis, Mikelio Klušio slapyvardžiu pasivadinęs knygos *Pirmoji prūsų knyga* (su B. Stundžia) ir minėto vadovėlio autorius, tarptautinės prūsų brolijos steigėjas.

Istorijos lemtingos datos ir įvykiai

Straipsnyje „Mėlo taika“ rašoma, jog po Žalgirio mūšio 1410 m., ordinas, nesulaukdamas Vakarų ir papiežiaus pagalbos, buvo priverstas pasirašyti taiką, atsisakė pretenzijų į Žemaitiją. „1424. VI. 7 nustatytos D. Lietuvos sienos be didesnių pakitimų išsilaikė iki 1920 m. Todėl Mėlo taika nulėmė M. Lietuvos susiklostymą ir ilgą amžių jos gyvavimą. Pasibaigė šimtmečių kovoms tarp LDK ir ordino valstybės, per M. Lietuvos žemes plėtojosi prekyba. Tai padėjo kraštui atsigausti, apgyvendinti dykra“.

Iš istorinių straipsnių aktualus „Molotovo-Ribbentropo paktas“ (str. autorius A. Gliozaitis), nulėmęs tiek Mažosios, tiek Didžiosios Lietuvos ateitį, „sudarė sąlygas nacių etnocidui ir sovietų genocidui M. Lietuvoje“. Nors jis pačios Sov. Sąjungos Aukščiausiosios Tarybos suvažiavime Lietuvos atstovų iniciatyva 1989.XII.24 ir buvo pasmerktas kaip pažeidęs tarptautinės teisės principus, bet „šio pakto įtaka tebejauciama kai kurių

didžiųjų valstybių geopolitikoje“.

M. Lietuvos istorija – nuolatinė okupacijų kaita, prasidėjusi XIII a. nuo Prūsų žemių. Ją pradėjo Kryžiuočių ordinas krikšto dingstimi. 1626 m. krašto pajūri okupavusi Švedija išbuvo 9 metus. Per septynerių metų karą (1756-1763) buvo įsirovusi Rusijos kariuomenė. Po pusės amžiaus (1806-1813) M. Lietuvą okupavo prancūzų kariuomenė. Gyventojai ypač bijojo kazokų. Daug lietuvininkų (per 13,000) buvo ištremta į Sibirą, tik dalis tegrįžo. Sugriautos kelios dešimtys miestų, ypač nukentėjo Eitkunai, Darkiemis, Stalupėnai, Pilkalnis. Po karo Klaipėdos kraštas buvo pavestas valdyti prancūzams, kol 1923 m. sausio mėn. sukilusių krašto vyrų ir Lietuvos savanorių jie buvo išvaryti.

Didžiausios nelaimės M. Lietuvą užklupo

nės kariaunos gyventojams buvo liepiama trauktis, bet dėl didelio pabėgėlių skaičiaus pasitraukimas negalėjo būti tinkamai organizuotas. Iš Klaipėdos besitraukiančias mašinų ir vežimų vilkstines apšaudė sovietiniai lėktuvai. „Gruodžio 15 d. per užšalusias Kuršių marias masiškai bėgo žmonės, o sovietiniai lėktuvai šaudydami laužė ledą ir skandino pabėgėlius su arkliais ir nešuliais. Puolanti sov. kariuomenė Rytprūsių pakelėse palikdavo nušautų pabėgėlių kūnus, o kaimeliuose – išprievartautas ir nukankintas moteris ir mergaites“ (p. 340).

Verti dėmesio ir pagarbos

Šiame tome plačiai aprašyta ir žymiausia Klaipėdos krašto savamokslė tapytoja Lidija Meškaitytė (1926-1993). Kovoju su negalia, atsiskleidė jos savitas talentas miniatiūrose. Palikimas (daugiau nei 300 piešinių) saugomas Lietuvos dailės muziejuje. Vertingiausia jo dalis – peizažinės miniatiūros – tokių lietuvių dailėje nebuvo. Jos paveikslai buvo eksponuoti Lietuvos ir užsienio parodose: Maskvoje, Varšuvoje, Anglijoje, Norvegijoje. Jurbarke nuo 1996 m. veikia nuolatinė miniatiūrų faksimilių paroda. L. Meškaitytės vardu 1996 m. pavadinta ir jos tėviškės Smalininkų vidurinė mokykla. Lankoma dailininkės gimtoji sodyba – muziejus Atšvenčiuose.

Iš kitų šiame tome įdėtų biografijų sužinome ir apie svarbiausius MLE organizatorius ir rengėjus (pirmosiuose jau buvo paminėti lietuvininkai ir jų bičiuliai Vytautas Gocentas, dr. Albertas Juška, dr. Algirdas Matulevičius, Vytautas Kaltenis. Kaip ir kitų lietuvininkų veikėjų, kilusių iš gausių šeimų, buvo aprašyta visa giminė, taip ir šiame tome sužinosime apie Pėteraičių šeimą iš Vaidaugų kaimo (Klaipėdos parapijos). Visų MLF leidinių sumanytojo tėvas Mikas buvo šviesus žmogus, dalyvavęs politikoje (buvo Budelkiemio valsčiaus viršaitis), vienas šaulių s-gos kūrėjų savo krašte. Užaugino sūnus Vilių, Hansą ir dukterį Ievą. Hansas liko tėviškėje, pedagogė Ieva, kaip ir Vilius, po karo atsidūrė Kanadoje. Minėtinasis Hanso sūnus, radijo inžinierius Viktoras (g. 1954 m.) tarptautinės klasės radijo sporto meistras, LR Aukščiausiosios Tarybos rūmų gynėjas, sumaniai veikęs 1991 m. sovietinės agresijos dienomis. Būsimasis enciklopedininkas Vilius Pėteraitis studijavo teologiją Vytauto Didžiojo universitete ir kalbas Anglijos ir Švedijos universitetuose. Baigęs Vilniaus universitetą, jame dėstė. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją. 1949 m. persikėlė į Kanadą, apsigyveno Montrealyje. Parengė du anglų – lietuvių kalbų žodynus (1948, 1949). Buvo bostoniškos *Lietuvių enciklopedijos* bendradarbis. Tyrinėja M. Lietuvos vietovardžius. Visuomenės veikėjas: subūrė M. Lietuvos bičiulių draugiją, vienas iš MLF organizatorių, 1929-1998 jo tarybos pirmininkas, dabar jo leidinių ir šios enciklopedijos vyriausiasis organizatorius ir tvarkytojas. MLE trims tomams parengė 1,225 straipsnius ir straipsnelius bei pateikė šimtus iliustracijų. Tėvynėje pagerbtas Gedimino ordino karininko kryžiumi (2002), Klaipėdos universiteto garbės daktaro laipsniu (1995).

Plačiai aprašyta iš Dauparų kaimo (Klaipėdos valsčiaus) kilusi Purvinų giminė, savo prosenelius siejanti su kuršiais. Ši giminė buvo plačiai pasklidusi: gyveno Nemuno deltoje ir Kuršių nerijoje. Iš daupariškių minėtinasis pedagogas Martynas Purvinas (1902-1976), Lietuvos un-te studentų draugijos „Mažoji Lietuva“ steigėjas, Klaipėdos krašto

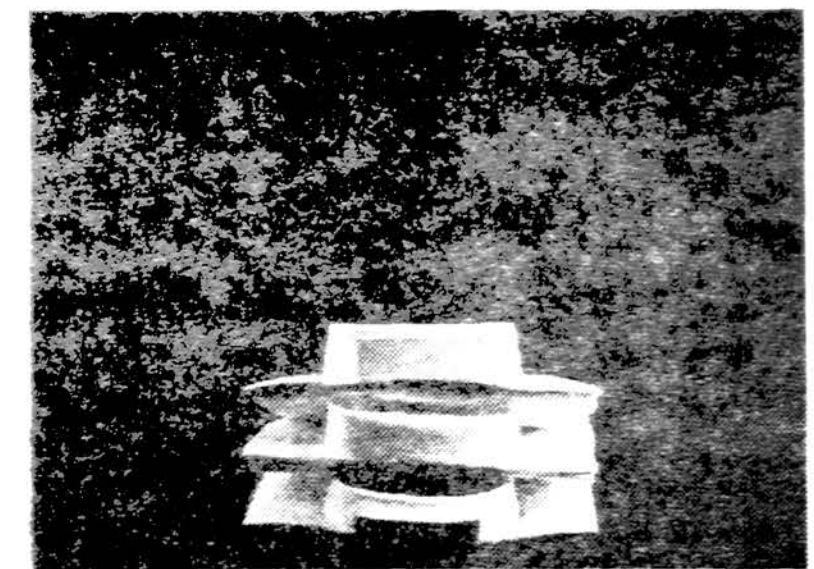
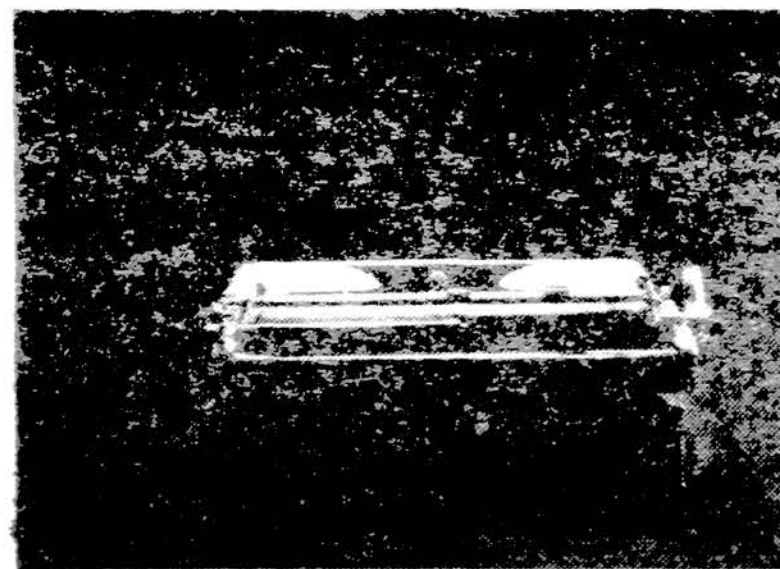
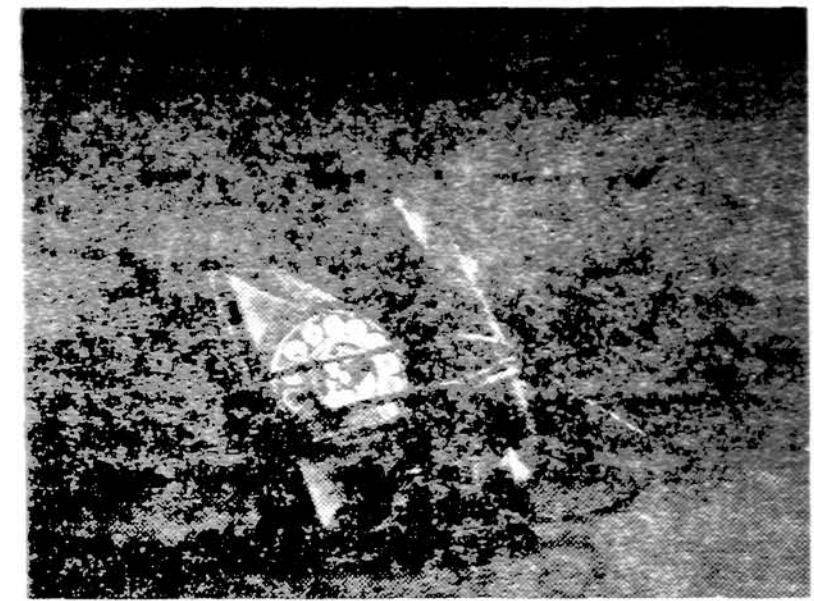
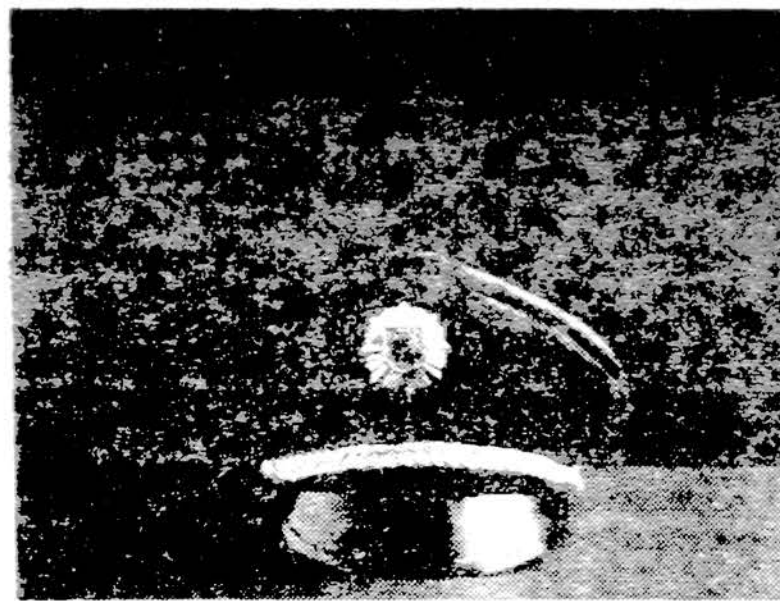
Nukelta į 7 psl.

Spėjamas prūsų didysis herbas su senovės dievų atvaizdais iš XVI a. rankraščio Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje (spausdinta MLE III tome, p. 766).

Antrojo pasaulinio karo pabaigoje, kai Karaliaučiaus kraštas ir Tvanksta buvo laikinai perduoti Rusijai, o pietinė šio krašto dalis priskirta Lenkijai. 1944 m. spalio mėn. į užnemunės lietuvininkų kaimus įsiveržė sovietinės kariuomenės daliniai, žudę nespėjusius pasitraukti gyventojus. Atskirai aprašomos Nemerkiemio (netoli už Tolminkiemio) žudynės. Spalio 21 d. sovietų kariai užėmė Nemerkiemį plėšikavo ir žudė vietos gyventojus. Po kelių dienų atbloškę sovietų kariauną, vokiečiai rado žiaurų vaizdą. Nužudyta daugiausia moterys ir vaikai (72). Lapkričio 2 d. Vokietijos stebėtojai surengė tarptautinį susirinkimą dėl sovietų teroro Rytprūsiuose. Šiomis žiauriomis žudynėmis pradėtas M. Lietuvos genocidas susilaukė atgarsio ir LR Seime: 2006 m. įvesta M. Lietuvos genocido atminimo diena – spalio 16 d.

M. Lietuvos gyventojų kančios, naikinimas aprašytas dar straipsniuose „pabėgėliai, pasitraukimas, prievartavimai“. Nuo artėjančios sovietų

I. Šerpytės fotografijų ciklas sulaukė ypač daug dėmesio iš niujorkiečių.

Nevienareikšmė fotografės I. Šerpytės tyla

DALIA CIDZIKAITĖ

Kovo 8 d. New York fotografijos galerija „Yossi Milo Gallery“ savo naujo priestato atidarymą atšventė su lietuvių menininkės Indrės Šerpytės fotografijų paroda „State of Silence“ (Tylos būseną). I. Šerpytės paroda susilaukė nemažai New York meno kritikų dėmesio. Visai prieš parodos atidarymą kovo 7 d. išspausdintoje recenzijoje pavadinimu „Lietuvė menininkė ieško atsakymų į tėvo mirtį mene“ I. Šerpytės fotografijos pavadinamos tamsiomis, įtaigiomis, net persekiojančiomis, kuriomis autorė bando parodyti savo širdgėlą dėl mirusio tėvo. Recenzijos autoriui viena iš įspūdingiausių lietuvių fotografijų yra aukšto valdžios pareigūno kepurės fotografija. Kiek daug istorijų ji galėtų mums papasakoti – lyg sau, lyg kitiems mįslę užmena. Tokia mįslė yra ne tik ši nuotrauka. Toks yra visas Indrės fotografijų ciklas.

Lietuvei tai buvo pirmoji personalinė paroda, ir ne bet kur, o visame pasaulyje pripažintoje menų sostinėje – New York. Apie pačią parodą ir įspūdžius po jos atidarymo kalbiname menininkę Indrę Šerpytę.

– Indre, papasakoti savo įspūdžius iš parodos atidarymo New York – juk tai vis dėlto Jūsų pirmoji personalinė paroda! Kaip jautėtės? Kaip Jums patiko pati galerija, parodos atidarymas? Ar sulaukėte dėmesio?

– Parodos atidarymas buvo labai jaudinanti ir tuo pačiu neįkainojama patirtis. Aš tiek daug dirbau universitete, taip koncentravau vieni tik ties savo darbu, kad niekad nepagalvojau, jog man taip galės nutikti, ką tik baigus mokyklą. Mane sukrėtė tai, kad viskas įvyko per tokį trumpą laiką ir, ypač, kad tokia svarbi galerija galėjo parodyti mano darbus. Tokia galimybė yra labai svarbi pamoka man. Per trumpą laiką turėjau išmokti labai daug apie meno pasaulį. Ši mano patirtis buvo labai įdomi, iššūkių pilna kelionė. Ji – mano svajonės išsipildymas. Paroda sulaukė daug dėmesio, jos atidarymo metu dalyvavo daug lankytojų ir meno kolekcionierių. Susilaukiau daug gražių atsiliepimų ir sudėtingų klausimų, kurie parodė, jog lankytojus mano fotografijos „įtraukė“.

– Gal prisimenate, kokių klausimų apsilankę parodoje Jūsų klausė? Kas Jums labiausiai įstrigo iš pokalbio su jais?

– Negaliu tiksliai pasakyti, kodėl parodos lankytojai taip susidomėjo mano darbais. Galbūt todėl, kad mano fotografijos yra tokios asmeniškios, tačiau tuo pat metu jos užgriebia ir kur kas platesnę temą, kurią pastebime mūsų visuomenėje.

Kai kurie lankytojai sakė, jog ilgą laiką jiems nėra tekę matyti tokių nuoširdžių darbų su tokiu turiniu kaip mano. Man asmeniškai šioji paroda veikia keletu lygių. Tai labai konceptuali paroda, vis dėlto tuo pat metu – ji maloni akiai, estetiška. Dėl šių priežasčių, aš manau, greičiausiai mano darbai ir turėjo tokį pasisekimą.

– Papasakoti apie save. Kur gimėte, kokias mokyklas ir kokią specialybę baigėte?

– Gimiau rugsėjo 28 dieną Lietuvoje, Palangos mieste. Lankiau Palangos 3-ąją vidurinę mokyklą. Kai man buvo 14 metų, aš, mama ir mano vyresnis brolis išvykome gyventi į Angliją. Čia baigiau Fowey (Cornwall) mokyklą. Toliau mokiausi Exeter College fotografiją ir filmo studijas, o dar vėliau – Photography Foundation studijas. Baigusi mokslus, tęsiau fotografijos studijas University of Brighton.

– Kaip išėjo, kad Jūsų paroda eksponuojama New York?

– 2006 rudenį laimėjau prestižinį Jerwood apdovanojimą. Mano darbai buvo išspausdinti žurnale *Portfolio magazine* (nr. 44), taip pat *Hotshoe* (nr. 145) ir *British Journal of Photography* (nr.

Dauguma vyriausybių daug ką slepia nuo mūsų, ir tai aš interpretuoju kaip tylą; jos taip pat nutildo tuos, kurie kalba per daug.

154). New York galerija „Yossi Milo“ pastebėjo mano darbus *Portfolio* žurnale ir per jį susirado mane.

– Trumpame Jūsų parodos pristatyme trumpai užsi menama, kaip paroda atsirado. Gal galėtumėte daugiau apie tai papasakoti. Kas slėpi po parodos pavadinimu „Tylos būseną“?

– Parodos pavadinimas gimė iš mano vidinių išgyvenimų, kuriuos patyriau, kai netekau savo tėvo, apskrities saugumo viršininko, „žuvusio“ automobilio katastrofoje. Jau tada kilo daug klausimų, į kuriuos, deja, niekas taip ir nesugebėjo atsakyti. Nežinomybė staiga atrado vietą mano darbuose. „Tyla“ ir yra tas laikotarpis, kai po mirties tvyro tyla. Tyla, kuri tvyroja ir tuometinėje Lietuvoje.

– Vadinasi, savo fotografijomis Jūs norite papasakoti ne tik apie savo asmeninius išgyvenimus, mirus Jūsų tėvui, bet ir suteikti jai politinio rezonanso? Ar tiesa?

Nukelta į 8 psl.

Indrė Šerpytė

XXI a. pradžią ženklina
išėivių menininkų
sugrįžimai tėvynėn: vieni
atvyksta praleisti čia
paskutines gyvenimo
dienas, kiti, deja, sugrįžta
tik dvasine prasme:
turtingais kultūriniais
palikimais. Maironio
lietuvių literatūros
muziejuje (toliau MLLM)
Kaune sukaupti gausūs
išėivių rašytojų archyvai,
kurie suteikia galimybę
atrasti naujus vardus ir
naujus nežinomus
pasaulius.

Monika ir Vytautas A. Jonynai.

Dar vienas sugrįžimas tėvynėn

VIRGINIJA PAPLAUSKIENĖ

Literatūros kritiko Vytauto Aleksandro Jonyno ir jo žmonos Monikos Bernatavičiūtės vardai literatūriname kultūriname Kanados bei JAV pasaulyje puikiai žinomi. Lietuvą tik retsykiais pasiekdavo talentingo, įžvalgaus kritiko straipsniai. V. A. Jonyno kūrybinis derlius gausus: parengęs ir išspausdinęs per 300 įvairių straipsnių, apžvalgų, recenzijų, literatūrinių studijų, bendradarbiauęs stambesnėse literatūriniuose studijiniuose leidiniuose, nesiskubino publikuoti savo knygos. Gyvendamas Kanadoje, neturėjo tam nei galimybių nei sąlygų, na ir jo kuklus būdas neleido pačiam imtis iniciatyvos. Tik prieš keletą metų Lietuvoje susidomėta šiuo kūrėju, pasiūlyta išleisti jo kritinių straipsnių knyga. Paties autoriaus buvo nurodyti beveik visi straipsniai, parašyti kai kurie komentarai, pageidavimai. Tačiau fizinės jėgos silpo, neleido prasmingo sumanymo įgyvendinti. 2004 metų kovo 30 d. liga išsivedė Amžinybėn. Vyro kultūrinio ir literatūrinio palikimo rūpinosi žmona Monika ir sūnus Andrius. Ji surinko ir perdavė į MLLM unikalią, vertingą medžiagą. Apsilankius Kaune pas V. A. Jonyno sesers Birutės dukrą Iną, buvo gauta originali medžiaga, kurią per visas gyvenimo negandas išsaugojo artimieji. Medžiaga tvarkoma, tyrinėjama, bus rengiamos parodos. Fotonuotraukos, dokumentai, rankraščiai, epistoliai atskleidžia menininko slaptas širdies kerteles, leidžia atkurti turtingą dvasinę aplinką, kurioje gyveno ir kūrė.

Vytauto Aleksandro Jonyno gyvenimo upės ištakos Bogorodske (Rusija), vėliau tekėjo per Kauną, Vilnių, Vokietiją, Montrealį, Ottawą (Kanada). Pastarajame mieste atrado amžiną ramybės uostą.

Besisukdamas gyvenimo ratas, tarsi privertė jį pakartoti savo tėvo – gausaus istoriko profesoriaus Igno likimą. Istorinių įvykių verčiamas, Ignas Jonynas klajojo po pasaulį – studijavo Maskvos, Vokietijos, Prancūzijos universitetuose. XX a. pradžioje bandė grįžti Lietuvon, tačiau dėl politinių pažiūrų buvo persekiojamas, ir vėl sugrįžo į Rusiją. Mokytojavo įvairiose mokyklose. Gavęs darbą Bogorodske (Maskvos gubernijoje) susipažino ir vedė mokytoją Elena Ustinovą. Šioje inteligentų šeimoje 1918 m. gegužės 17 d. gimė Vytautas Aleksandras. Šeima su kūdikiu sugrįžo į Vilnių, vėliau į Kauną. Apsigyveno Rūtų gatvėje Nr. 3, šis namas ir dabar tebestovi. I. Jonynas tapo

Kauno (vėliau Vytauto Didžiojo) universiteto dėstytoju, docentu, jam suteiktas profesoriaus laipsnis. Be Vytauto, šeimoje augo sesuo Birutė ir brolis Kęstutis. Vaikai buvo lavinami ir mokomi kalbų, meno, muzikos, buvo pratinami prie fizinio darbo.

I. Jonynas mėgo žemės darbus: įsigijęs žemės sklypą, užveisė sodą, kuriame sodino vaiskrūmius, medžius, veisė įmantriausius lelijas, įvairia rūšies gėles. Profesorius pats dirbo ir pratindavo vaikus prie žemės darbų. Vytautas mokėsi Kauno „Aušros“ gimnazijoje. Tėvai troško duoti sūnui geresnį išsilavinimą, išsiuntė jį į Grenoblį į Champollion licėjų („Lycée Champollion“). Šiame licėjuje mokėsi vaikai iš įvairių šalių. Vyravo griežta tvarka, pavyzdinė drausmė, daug laiko buvo skirta ne tik prancūzų kalbos, bet ir kitų mokslų studijavimui. Grįžęs į Lietuvą, vėl mokėsi ir 1936 m. baigė berniukų „Aušros“ valstybinę gimnaziją.

V. A. Jonyno būta pareigingo, stropaus mokinio. Maironio muziejuje esančiame rinkinyje galime rasti jo gimnazisto biologijos, istorijos, lotynų kalbos užrašus – skrupulingai surašytos temos, iliustruotos įvairiais piešiniais, žemėlapiais. Humanitariniai mokslai buvo prie širdies, ypač literatūra, tik nemėgo matematikos. 1936 m. įstojo į VDU, pasirinko romanistikos studijas. Prancūzų kalbą ir literatūrą studijavo su didžiausiu malonumu. Skaitė prancūzų klasikų, domėjosi literatūrinėmis naujienomis. Studentišką gyvenimą praskaidrino ir teatro seminaras, kurį pradėjo lankyti Kaune. Užsiėmimus vedė Jakševičius ir Lukošius. „Buvo mūsų iš pradžių 33. Rinkdavomės vakarais – 8 val. akademiškai. <...>. Nuo to laiko, kai ėmiau lankyti studiją aš pasijutau kažkaip doresnis, tyresnės sielos žmogus. Manys atsirado tikėjimas menu, teatru. Pamažėliu kažkaip aš dariausi natūralesnis, nuoširdesnis. <...> Studija man darėsi nepaprastai miela. Ten traukė mane pats darbas ir toji entuziastiška nuotaika“, – įrašas dienoraštyje 1941 m. birželio 22 d. (saugomas MLLM).

V. A. Jonynas buvo uždaro būdo, nesijungė į jokiais studentiškas organizacijas. „Esu gerokai nesocialus padaras. Nuo mažumės nepriklausau jokiai organizacijai, korporacijai, sektai bei blaiybės ar sporto draugijai. Tik karinė prievolė kiek palamdė, o šiaip būčiau išlaikęs pažintį vien su gimnazijos klasiokais. Atskirai kalbant, nebuvo tuomet Lietuvoj glaudesnių ryšių tarp vyresnės ir jaunesnės kartų“ <...> — (iš laiško V. P. Montrealis, 1995 m. sausio 7 d.) Nepriklausomoje Lietuvoje studentai turėjo atlikti karinę prievolę. V. A.

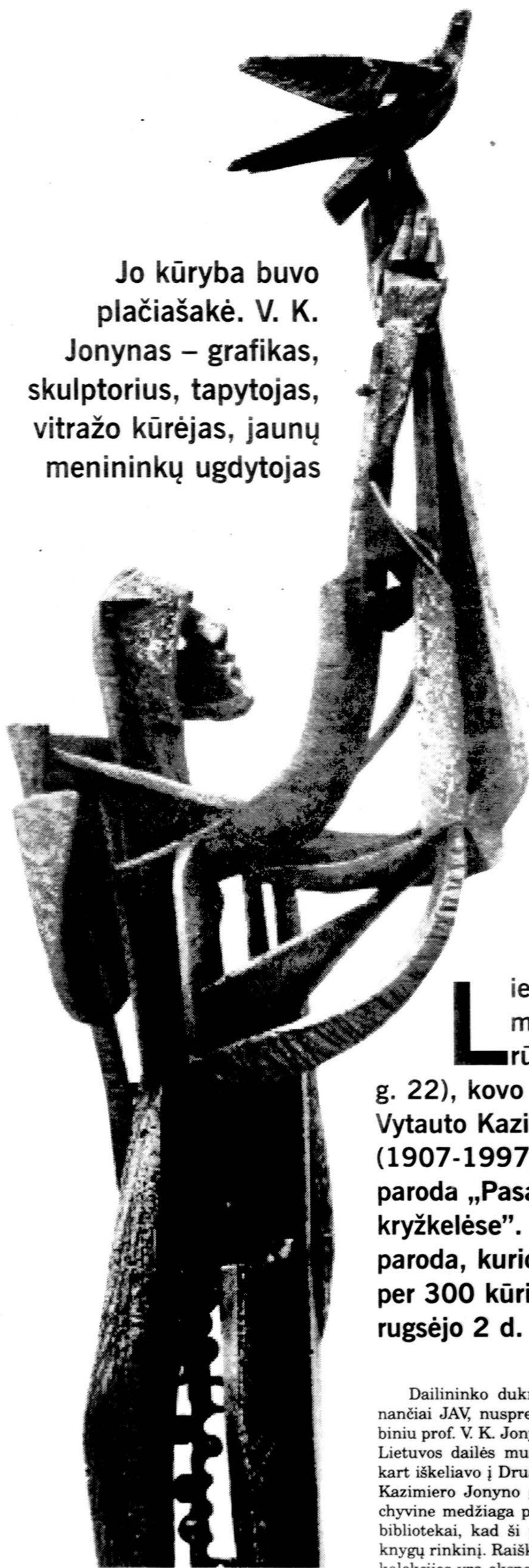
Jonynas kartu su kitais draugais studentais – Julium Kaupu, Paulium Jurkumi daugiau nei metus valgė kareivio duoną. Išlikęs fotonuotraukų albumas dokumentuoja šį jo gyvenimo tarpinį. Išsaugotas dokumentas „Atsargos karininko liudijimas Nr. 6886“, atskleidžia svarbius biografinius faktus: tarnyboje buvo nuo 1938 m. VIII 8 d. iki 1939 m. XI. 20 d. Suteiktas jaunesniojo leitenanto laipsnis, specialybė – pėstininkas. Į pirmąjį karininko laipsnį pakeltas 1939 m. rugsėjo 18 d. Baigęs Karo mokyklos XIV aspirantų laidą, vėl sugrįžta ir tęsia studijas universitete.

1940 m. Humanitarinių mokslų fakultetas perkeliamas į Vilnių. Vytauto tėvui paskiriamas profesoriams priklausantis butas. Jame ir apsigyveno Vytautas. Universitete jis susitiko savo būsimą žmoną Moniką Bernatavičiūtę, su kuria siejo bendri interesai – meilė teatrui, muzikai, literatūrai. Susibičiuliauja su Alfonsu Nyka – Niliūnu, Bronium Krivicku, A. Zaskevičiumi, Vytautu Mačerniu. Ypatingas ryšys, užsimezges dar Kaune, su Jurgiu Blekaičiu, truko iki pat Vytauto mirties. Studijų metais jis vertėsi atsitiktiniais darbais – rengė reportažus radiofonui, rašė ir spausdino filmų recenzijas, įvairius straipsnius, bandė rašyti noveles. Vokietmetyje studentai Vilniuje rengdavo literatūrinius susirinkimus, darbą tęsė ir teatro seminaras. Vytautas retai įsiliedavo į triukšmingą studentišką gyvenimą, daug laiko skyrė lavinimuisi ir mokslui. Išlikusiame 1940 m. dienoraštyje gausu įrašų apie nuolat keliamus aukštus reikalavimus – kuo geriau ir atsakingiau studijuoti, apie laiko reikšmingą prasmingą panaudojimą rimtiems darbams, o ne tuštiems svaichiojimams. „Bedirbdamas turiu stengtis nedelsdamas šalinti iš kelio visas kliūtis. Tik suintensyvindamas visus uždavinius aš pasieksiu geresnių rezultatų. Karo mokykloje irgi buvo skubiau reikalaujama viską daryti – ir išeidavo“ – įrašas dienoraštyje 1941 m. sausio 25 d. Kitą dieną – „Maximum tylėjimo, maximum darbo“. Ypatingą reikšmę teikė knygoms – „Skaitydami knygas mes kraunam savo pasąmonėn įvairius įspūdžius. Tik tai mes dažnai darom per daug nesąmoningai. Tai yra mes neanalizuojam skaitydami knygų, o tik jomis gėrimės. Literatui ir humanitarui šitas privalumas yra būtinas. Knygą į rankas reikia imti su tikru kritiškumo gausmu. Ir tai yra juo svarbiau, juo mes norim išsidirbt geresnį literatūrinį skonį. Štai kodėl aš randu reikalą analizuoti savo įspūdžius, įvairiai juos grupuoti ir žymėt. Reikalinga kultivuoti ir jį

Nukelta į 8 psl.

Vytauto Kazimiero Jonyno kūrinių paroda — „Pasaulinio meno kryžkelėse“

Jo kūryba buvo
plačiašakė. V. K.
Jonynas – grafikas,
skulptorius, tapytojas,
vitražo kūrėjas, jaunų
menininkų ugdytojas

V. K. Jonynas. „Šv. Pranciškus“. V. Maželio nuotr.

V. K. Jonynas. „Aušros Vartų Madona“. Detalė iš vitražo.

V. Maželio nuotr.

Lietuvos dailės
muziejaus, Radvilų
rūmuose (Vilniaus
g. 22), kovo 27 d. atidaryta
Vytauto Kazimiero Jonyno
(1907-1997) jubiliejinė
paroda „Pasaulio meno
kryžkelėse“. Monumentali
paroda, kurioje eksponuojama
per 300 kūrinių, veiks iki
rugsėjo 2 d.

Dailininko dukrai Giedrai Jonynaitei, gyvenančiai JAV, nusprendus, didelė siunta su kūrybiniu prof. V. K. Jonyno palikimu neseniai pasiekė Lietuvos dailės muziejų. Ketvertas pakuočių iškart iškeliavo į Druskininkus, kur veikia Vytauto Kazimiero Jonyno galerija. Dalis siuntos su archyvine medžiaga perduota Vilniaus universiteto bibliotekai, kad ši papildytų jau turimą Jonyno knygų rinkinį. Raiškingiausi kūriniai iš dovanotos kolekcijos yra eksponuojami jubiliejinėje V. K. Jonyno parodoje, kartu su anksčiau LDM sukaup-

tais bei deponuotais iš Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus bei privačių kolekcijų. Tai vitražai ir jų projektai, skulptūros, reljefai, akvarelės, piešiniai, knygų iliustracijos, pašto ženklai, kita grafika. Paroda išdėstyta aštuoniose rūmų II a. salėse.

Šiomet pažymimas V.K. Jonyno gimimo šimto metų jubiliejus primena mums vieną ryškiausių lietuvių išeivijos dailininkų. Jo kūryba buvo plačiašakė. V. K. Jonynas – grafikas, skulptorius, tapytojas, vitražo kūrėjas, jaunų menininkų ugdytojas. Gimė 1907. 03. 16 Alytaus valsč. Ūdrijos kaime. Mokėsi Kauno meno mokykloje, lankė A. Varno tapybos ir A. Galdiko grafikos studijas. 1931 m. toliau mokėsi Paryžiuje, kur keliose mokyklose baigė medžio raizinių, knygos meno, medžio skulptūros, baldų konstravimo specialybes ir įgijo architektūros pagrindus.

Grįžęs į Lietuvą įsitraukė į pamėgtos knygos grafikos kūrimą (ilustracijos K. Donelaičio poemai *Metai*), ėmėsi pedagoginio darbo, dalyvavo nepriklausomųjų dailininkų „Ars“ grupėje, rengdamas daug savo ir kolegų parodų. 1937 m. Paryžiaus pasaulinėje parodoje už medžio raizinius ir plakatus buvo apdovanotas aukso medaliu, o už baldų projektus – Garbės diplomu.

Po metų dailininkui skirtas ir Prancūzijos Garbės legiono ordinas. 1944 m. kaip ir daugelis besitraukusių nuo tremties grėsmės, V. K. Jonynas atsiduria Vakaruose. 1946 m. Freiburge, Vokietijoje, prancūzų zonoje jis įkuria dailės ir amatų mokyklą, kuri iškart patraukia lietuvių išei-

vius. Ten kūrybai dirvą rado Viktoras Vizgirda, Adomas Galdikas, Telesforas Valius, Adolfas Valeška, mokėsi Antanas Mončys, Vytautas Ignas ir kt. Nors mokyklos vadovo pareigos atimdavo jėgų ir laiko, bet V. K. Jonynas aktyviai kūrė (Šekspyro *Hamletas*, P. Merimė *Lo-kio*, J. V. Getės *Jaunojo Verterio kančių* iliustracijas). „Nedaug turime dailininkų, kurie su tokiu tikslumu ir tokia jėga valdo sunkią medžio raižybos techniką“, rašė apie jį V. Vizgirda. V. K. Jonynas kūrė ir taikomąją grafiką – jo pašto ženklai buvo pripažinti kaip gražiausi pokario Europoje. 1951 m. dailininkas išvyksta į New York, ten dėsto keliose meno institucijose, imasi kurti jo neišbandytose srityse – vitražų, bareljefų, šviestuvų, architektūros formų, interjerų dekorą. Jį traukia sakralinės temos.

Menininkas įgyvendina savo projektus, įsteigęs JAV vitražo studiją ir sukūręs vertingus vitražus Maine, Pennsylvania ir kt. valstijų bažnyčiose, vienuolynuose, kapinėse. Jis sukūrė ir išpūdingų visuomeninių pastatų apipavidalinimo projektų.

V. K. Jonynas daug savo kūrinių dovanojo Lietuvos muziejinėms institucijoms – LDM, Nacionaliniam M. K. Čiurlionio dailės muziejui, Lietuvos literatūros ir meno archyviui, Vilniaus dailės akademijai. 1993 m. dailininkas apdovanotas Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino Komandoro kryžiumi, po trejų metų jam suteiktas Vilniaus dailės akademijos garbės daktaro vardas.

Dailininko kūriniai pasklidę po Latvijos, Estijos, Vokietijos, Olandijos, JAV, Vatikano muziejus ir privačias kolekcijas. Šios jubiliejinės parodos proga žada pasirodyti ir svarus Lietuvos dailės istorijos tyrinėjimų darbas – dailėtyrininkės dr. Rasos Andriusytės – Žukienės monografija *Akistatos: dailininkas Vytautas Kazimieras Jonynas pasaulio meno keliuose*.

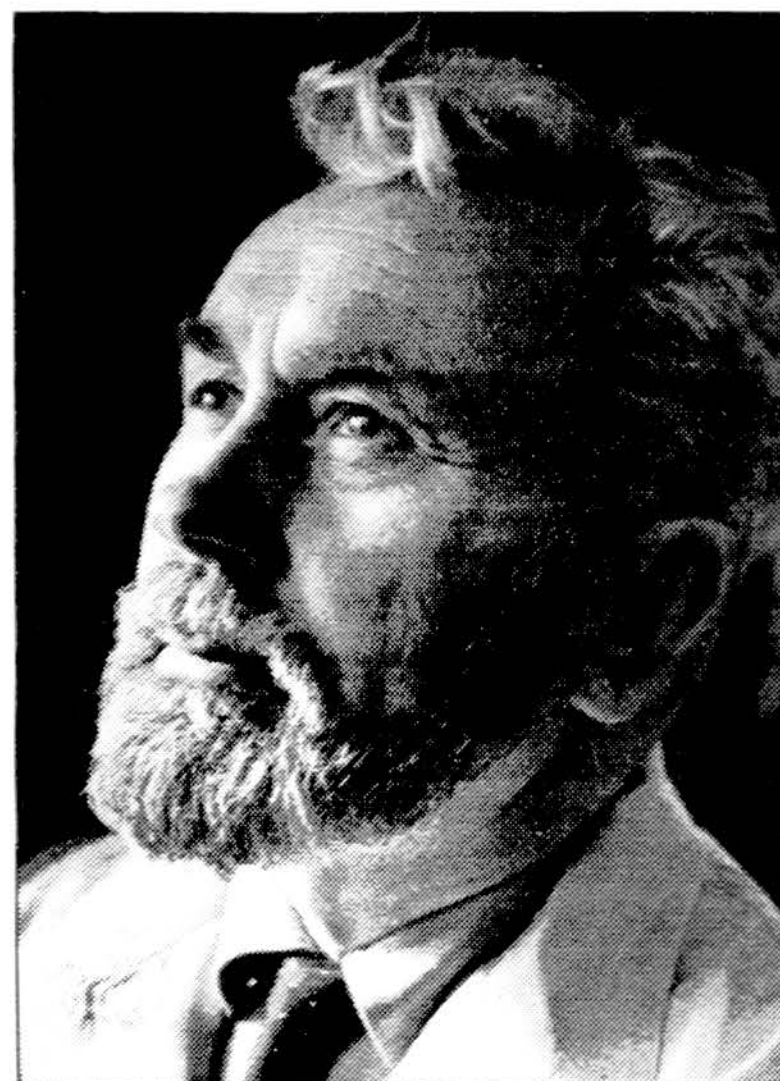
Parodos sumanytojas yra Romualdas Budrys, kuratorė Rima Rutkauskienė, koordinatorė Laima Bialopetravičienė.

Informacija: www.ldm.lt.

LDM Ryšių su visuomene centras

V. K. Jonynas. „Šiluvos Madona“, Šv. Kazimiero bažnyčioje Worcester, MA. V. Maželio nuotr.

V. K. Jonynas V. Maželio nuotr.

V. K. Jonynas. „Mindaugo krikštas“, Vatikano koplyčiai skulptūros modelis. V. Maželio nuotr.

Sėkmingai leidžiama *Mažosios Lietuvos enciklopedija*

Atkelta iš 3 psl.

seimelio narys nuo 1934 m. Jo parašyta *Klaipėdos krašto mokyklų draugijos istorija*, išleista 1995 m. Minimas jo pusbrolis iš Dauparų teologas Anas (1912-1935) ir pedagogas vadovėlių autorius Jonas Jokūbas Purvinas (1894-1946) iš Vilkyčių. Kitos klaipėdiškių atšakos yra botanikas, pedagogas doc. Erikas Purvinas (1908-1999), 1936 baigęs VDU, dirbęs Lietuvos žemės ūkio akademijoje Dotnuvoje, paskelbęs daug straipsnių apie Lietuvos augalus, taip pat kelių dešimčių ir *MLE* straipsnių autorius. Eriko sūnus architektas Martynas Purvinas (g. 1947 m.) *MLE* II ir III tomo rengėjų grupės vadovas, o nuo 2006 m. ir vyr. redaktorius. Baigęs studijas Vilniaus inžineriniame statybos institute, jame dirbo, bet nuo 1987 m. kaip nesovietinis dėstytojas turėjo pereiti į Architektūros ir statybos institutą Kaune. Nuo 1972 m. tiria senuosius Lietuvos kaimus, o nuo 1980 m. M. Lietuvos kultūrinį paveldą. Vienas ir su žmona architektė Marija yra parašęs dešimtis straipsnių ir knygų, išleistų po nepriklausomybės atgavimo (sovietinė cenzūra neleido spausdinti dėl keliamų paveldo niokojimo faktų). Lanky-

damas Mažąją Lietuvą ir Vokietijos archyvus, sukaupė daug istorinės dokumentinės medžiagos (nuotraukų) apie jos architektūrinį paveldą, kuris jo dėka *MLE* tomuose pasidarė daug akivaizdesnis.

Padėka *MLE* rengėjams

MLE leidžiama rėmėjų lėšomis. Didžiausias rėmėjas ir rengimo organizatorius yra Mažosios Lietuvos fondas, išleistiems trims tomams, kaip pažymėta pratarinėje, jau yra skyręs per 215,000 dolerių. Enciklopedijos leidimą remia ir JAV Lietuvių fondas (62,500 dol.) – garbės fundatorius. Tomo pradžioje išvardinti didžiausi garbės leidėjai, mecenatai ir rėmėjai. Paminėti taip pat ir Lietuvos rėmėjai: AB „Klaipėdos nafta“ (gen. direktorius šilutiškis Jurgis Aušra), Klaipėdos jūrų krovinių kompanija „Klasco“ (gen. direktorius Valentinas Greičiūnas), Pagėgių savivaldybė (meras Kęstas Komskis), Lietuvos evangelikų liuteronų bažnyčia (vyskupas Mindaugas Sabutis). Visiems rėmėjams dėkoja MLF tarybos pirmininkas Vilius Algirdas Trumpjonas ir *MLE* vyriausiasis

organizatorius ir tvarkytojas prof. Vilius Pėteraitis. Beje, šiame tome pateikta ir vieno pirmųjų, didžiojo mecenato ir MLF kūrėjo, Detroite gyvenančio varniškio žemaičio Petro Pagojaus biografija. Kasmet MLF skirdamas po 1,000 dol., jis jau paaukojo per 23,000. Panašiai pažymėti reikėtų ir kitus didžiuosius rėmėjus.

Apžvalgą norėtume baigti viltimi, jog ligšiolinis sklandus MLF vadovų ir enciklopedijos rengėjų bendradarbiavimas apvainikuos ir netolimą darbo pabaigą – paskutinį IV tomą. O enciklopedijos rengėjai, tarsi bitės darbininkės, ir toliau su nuoširdžiu atsidėjimu kruopščiai užbaigs pradėtą darbą. Belieka tik palinkėti sėkmės.

MLE III tomo pristatyme tarptautinėje Vilniaus knygų mugėje buvo toliau gaivinama mintis, jog tokio unikalaus leidinio vienatomį konspektą būtų pravartu išleisti ir anglų, vokiečių, rusų kalbomis. Tokia knyga primintų Europos skaitytojams didžiųjų tironų grumtynėse išnaikintų mūsų vakarinių brolių krašto problemą. Tai pasaulio galimų nemoralios politikos rezultatas. Kaip yra rašęs M. Lietuvos rezistencinio sąjūdžio pirminkas Algis A. Regis, šio krašto istorija atvira ir neužmirštama. □

Vytautas Aleksandras Jonynas

Atkelta iš 5 psl.

pojūtį. Reikia, norint dirbti rašytojo ar literatūros istoriko darbą daug dirbti ir dirbti siauroj srity. Štai to darbo dėsnius aš ir noriu susirasti ir prisi- taikyti savo prigimčiai," – įrašas dienoraštyje 1940 m. rugpjūčio 18 d. Šiame įrašė jis tarsi nu- piešia ateities kelio gaires.

Išėjęs Humanitarinių mokslų fakulteto filolo- gijos skyriaus mokslus, labai gerai išlaikęs pran- cūzų kalbos ir literatūros specialybės baigiamuo- sius egzaminus ir parašęs diplominį darbą *Maupas- sant et les tonctionnaires*, 1942 m. spalio 23 d. bai- gė aukštąjį mokslą – diplomuoto romanisto vardu.

Paskiriamas romanistikos katedros asistentu Vilniaus universitete. Daug skaito, bando rašyti, kankinasi dėl nesėkmių, savikritiškai žvelgia į savo darbus. 1943 m. sausio 24 d. įrašo dienoraš- tyje: „Mačernis man pasakė 'Kiekvieną net ir silp- niausią pergyvenimą aš stengiuosi nugramzdinti užuomaron. Ir jei jis tikras ir stiprus jis išneria iš tos nežinios. Taip tai teisinga! Tai netgi labai rašytojiška. O aš niekad nesugebėsiu ką nors pa- rašyti. Tam reikia begaliniai daug darbo ir pa- stangų, o aš tinginys, ir kas dar blogiau, plepys. Neteisinga, jog pirmo išpūdžio pagautas žmogus gali sukurti ką nors didelio"."

Vokiečiams uždarius universitetą įsidarbino „Vaidilos“ teatre. Ėjo administratoriaus pareigas. Kultūrinis gyvenimas vokiečių, ypač teatrinis, nesusilpnėjo. 1943 m. V. A. Jonynas užrašų kny- gelėje surašo darbus, kuriuos būtina atlikti „Vai- dilos“ teatre – „pasiūdyti gerai teatrą", „kėdes ap- mušti aksomu ir pataisyti... užuolaidas pasiūti".

Neramūs dviejų okupacijų laikai užgrūdino, tačiau artėjanti antroji rusų okupacija privertė pasitraukti į Vokietiją. Vytautas su broliu Kęstu- čiu buvo suimti ir vokiečių pristatyti kasti apka- sus. Pabėgo, atsirado Berlyne. Ten Vytautas susi- rado savo draugę Moniką (nuo šiol jų keliai jau niekad nesiskyrė), kuri dirbo džiovininkų sana- torijoje. Vytautas pradėjo kasti anglis ligoninės apšildymui. Artėjant rusams, abu pasitraukė ir atsirado Švabijos žemėje. Gyveno Biberbach. Monika pasakoja, kad Vytautas dirbo prancūzų valdžios įstaigoje, todėl turėjo ir valdišką butą, nereikėjo gyventi stovyklose.

„<...> Dabar kiekvienas prisiminimas yra beveik žongliravimas žodžiais. Aš nebejuntu jo- kios sąsajos tarp šios valandos DP – Jonyno ir to, kuris augo visom šaknim, sakysim, Vilniuj. Ir kai kartais praregiu rasojančią seminaro koridorių šerkšną, dulkinas lentynas ir vėl užuodžiu pa- aštrėjusį nuorūkų kvapą, man darosi kažkaip pa- šėlusiai neramu. <...>

Nesurandu liepto praeitin <...> Jau trečias metus miegam žimos miegu Biberbach. Įsitai- sėm pakenčiamai – Dirbu Gouv. Milikaire vertėju – Monika mokosi visokių amatų. Retai svečiuo- jamės, užtat stropiai lankom kiną, nes tai vienin- telė mūsų pramoga. <...> Dienos ramios, vieno- dos, bet ne monotoniškos. Neturim jokių iliuzijų išvažiuoti, įsikurdinti svetur. Išskyrus Jurgį ir Vaičiulėnaitę su niekuo nesusirašinėjam. Kadangi laikomės atokiai nuo kitų, su niekuo nesiriejam. Šeimos kol kas neturim. Tik Jurgis porą kartų buvo užvažiuavęs", – iš laiško A. Nykai – Niliūnui. Biberbachas, 1947 m. sausio 2 d.

Gyvenimas Vokietijoje nebuvo fiziškai vargi- nantis, tačiau dvasinė būseną, nežinia veikė bau- ginančiai. „Aš dažnai slapčia drebu dėl savo nerū- pestingumo jausti gyvenimo iliuzoriškumą ir laimę. Bet ar ne tokie mes buvom Vilniuje, kai slampinėdavom trise po antikvariatų. Man regis, jei vėl susitiktumėm kartu, vėl atgytų tas pats nuovargis ir entuziazmas, ir tas pats nuobodis. Vartaliotumėm knygas, klausytumėm ugnies spragėsio krosny <...> Yra mumyse tūli refleksai, kurių neatsikratysime niekad. Kokie jie bebūtų iracionalūs. Ir nors dėl jų Tave laikytų mulkelio, kaip kad yra su manim mūsų bridžistiniam už- kabory – yra kažkoks santykis, tave apsaugoja, kuris neleidžia tau pasidaryti kitokiu. Ir kaip tik šita realybė daro gyvenimą tai nepakenčiamą, tai laimingą". (Iš laiško J. Blekaičiui, Biberbachas, 1947 gruodžio 17 d.)

1949 m. daugelis pabėgėlių vyko iš Vokietijos į Ameriką, Australiją, kiti į Kanadą. Vytautas,

pasirinkęs Kanadą ir pasirašęs darbo sutartį me- tams, išvyksta kartu su Monika, ten ir susituokia. Atlikęs „sutartinį darbą", įsidarbina maisto pa- skirstymo sandėly, o Monika ligoninės virtuvėje. V. A. Jonyno Vilniaus universiteto diplomas buvo pripažintas ir jis svajojo ruošti doktoratą, padavė dokumentus į Montrealio universitetą ir buvo 1952 m. spalio 16 d. priimtas. Deja, skaudi buitįs neleido įgyvendinti svajonės. Gavęs darbą mo- kykloje, pamatė, kad čia viskas skirtinga nei Lie- tuvoje. Už vasaros atostogas niekas pinigų ne- mokėjo. Jaunai šeimai reikėjo įsitvirtinti svečioje šalyje. Vytautas nusprendė imtis kelnerio – pada- vėjo darbo viename viešbutyje. Tik po gero de- šimtmečio, susitaupius šiek tiek pinigų, atsisakė kelnerio darbo.

Būdamas 45 metų, įstojo į Montrealio uni- versitetą, bibliotekininkystės specialybę. Baigė per vienus metus, gavo bakalaurą. Porą metų dir- bo ir studijavo universitete, apsigynė magistrą. Pradėjo dirbti socialinių mokslų bibliotekoje, vė- liau paskirtas direktoriaus pavaduotoju. Išsipildė jo svajonė, gavo dėstytojo darbą – trejus metus dėstė bibliotekininkų mokykloje. Domėjosi me- nais – lankė parodas, skaitė meno knygas, mėgo prancūzų impresionistus. Monikos ir Vytauto laisvalaikis buvo teatras. Namuose buvo sukaup- ta vertinga klasikinės muzikos plokštelių kolek- cija. Puikiai mokėjo lietuvių, o prancūzų kalbą, pasak žmonos Monikos, mokėjo geriau nei vietni- niai prancūzai. Suprato vokiškai, mokėjo anglų, italų, rusų, lenkų kalbą. Daug laiko skyrė lavi- nimuisi, skaitymui. „<...> Skaitau daug, vilkda- mas knygų iš bibliotekų. Dviejų viešų skaityklų. Anksčiau būdavo net iš trijų, nes parsinešdavau knygų iš buvusios savo darbovietės. <...> Tik knygų iš Lietuvos dabar nebegaunam tiek kiek anksčiau. Dabar jų gaunam kaip vaistus – po la- šiuką. Kartkartėm. <...> Visa ta skaityba išeina man į sveikatą. Palyginus su kitais, rašau nema- žai. Bent draugai ir pažįstami stebisi mano „pro- dukcija", mano raštingumu, tvirtindami, kad ma- no plunksna neatšipusi. Bet žinok žmogau, jei gudrus, kiek tuose jų žodžiuose tiesos ir kiek iro- nijos. Man tiek aišku, kad randu tą darydamas malonumą ir Monika mano „hobby" atlaidi. Nepyksta, kad tokiais niekais verčiuosi," – iš lai- sko V. P. 1997 rugsėjo 22 d.

Montrealio lietuvių teatro vadovų paprašytas pradėjo rašinėti į spaudą recenzijas apie pastaty- tus spektaklius, vėliau straipsnius užsakinėjo ir *Draugo* redaktorius Kazys Bradūnas. Paėmęs plunksną į rankas tarsi iš pareigos, vėliau įsijungė į šį darbą su didžiausiu užsidegimu. Glaudžiai bendradarbiavo Kanados ir Amerikos lietuvių spaudoje – *Aiduose*, *Akiračiuose*, *Drauge*, *Metme- nyse*, *Tėviškės žiburiuose*, *Nepriklausomoje Lietu- voje* ir kt. Godžiai skaitė, aptarinėjo su žmona Monika beveik visas išleistas svetur lietuvių kny- gas ir daugelį jų recenzavo. Mėgo A. Gustaičio kū- rybą, artimas buvo poetas H. Radauskas, gerėjosi A. Nykos-Niliūno, kaimyno poeto H. Nagio kūry- ba, aukštai vertino talentingą dramaturgą K. Ost- rauską, A. Landsbergį, vertino prozininkus M. Ka- tiliškį, J. Jankų, I. Merą ir kt. Akylai sekė sovieti- nės Lietuvos kultūrinį gyvenimą ir skubėjo apra- šyti spaudoje. Jis skaito ir rašo apie J. Glinskio dramas, B. Radzevičiaus *Priešaušrio vieškelius*, J. Baltušio *Sakmę apie Juzą*, Sauliaus Tomo Kond- roto *Žalčio žvilgsnį*, J. Marcinkevičiaus *Dieno- raštį be datų*, J. Apučio *Keleivio* novelės, K. Sajos *Už nevarstomų durų*, R. Gavelio *Isibrovėlius*, J. Avyžiaus *Degimus* ir kt. Aptardamas spaudoje Lietuvoje išleistas knygas, ir nenorėdamas pa- kenkti artimiesiems, pasirašinėdavo Jono Alek- sandravičiaus slapyvardžiu. Išsamūs studijiniai straipsniai išspausdinti apie Marių Katiliškį, Jur- gį Jankų, Algirdą Landsbergį ir kt. Parašė mono- grafiją apie tautodailininkę Anastaziją Tamošai- tienę ir 1989 m. išleido atskira knyga. „Jau pusę šimtmečio kai nesu girdėjęs vieversio. Jų šiame že- myne nėra. <...> Esu minėjęs, kad man norėjos vie- nu metu pasiekti magiškaį 300 recenzijų bei esė skaičių. Pasirodo, kad tą rekordą faktiškai jau esu pasiekęs, nes dar laukia savo eilės redakcijose keli rašiniai <...>". (Iš laiško V. P., 1999 kovo 26 d.).

V. A. Jonynas po įtemptos darbo dienos tyliai ir kantriai dirbo spaudos darbą, puoselėjo lietu- vybę Kanadoje, plėtė kultūrinio darbo ribas, da- lyvavo Lietuvių Bendruomenės kultūrinėje veik- loje, daugelį metų mokytojavo šeštadieninėje li- tuanistinėje mokykloje. 1969 m. buvo apdovano- tas diplomu už darbą „Lietuviškose mokyklose", kurį įteikė LB pirmininkas Stasys Barzdukas ir Švietimo tarybos pirm. A. Rimkūnas. 1992 m. bu- vo įteikta Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos pirm. Vytauto Landsbergio padėka už paramą, atku- riant Lietuvos Respublikos nepriklausomybę. V. A. Jonynas dirbo, negailėdamas jėgų ir nesitike- damas jokio atpildo. Viename laiške šio straips- nio autorei rašė: „Nieko gyvenime nėra patva- raus, viskas keičiasi ir kad išlikti žmonių atminty – beviltiška. <...> užmarštis yra visų dalia". No- rėčiau nepritari tiems kritiko žodžiams ir pasi- džiaugti, kad jo darbai nebus užnešti užmaršties dulkėmis. Monika Bernatavičiūtė-Jonynienė, rū- pestingai tvarkiusi vyro kultūrinį palikimą, pa- darė viską, kad medžiaga sugrįžtų į Lietuvą, kad pasirodytų jo darbų knyga. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto darbuotojai; naudodamiesi MLLM sukaupta medžiaga, rengia V. A. Jonyno li- teratūrinių darbų ir gyvenimo knygą. Žmona Mo- nika finansavo knygos išleidimą ir nekantriai lau- kė jos pasirodymo... Deja, kovo 15 dieną Ottawo- je nustojo plakusi ir jos širdis...

Šį pavasarį knyga išvys dienos šviesą, ir taps gražiu paminklu, įprasminančiu Vytauto Alek- sandro Jonyno gyvenimą ir kūrybą. □

I. Šerpytės tyla

Atkelta iš 4 psl.

– Tyla reiškia daugelį dalykų. Mano dvasinė būseną buvo palikta tyloje, tačiau aš buvau ir nu- tildyta. Nutildyta žmonių, kuriais turėjau pasiti- kėti. Nežinau, kiek daug apie tai turėčiau čia kal- bėti, noriu būti atsargi, kalbėdama apie tai, kad mano žodžiai nebūtų vėliau išimti iš konteksto. Dauguma vyriausybių daug ką slepia nuo mūsų, ir tai aš interpretuoju kaip tylą; jos taip pat nu- tildo tuos, kurie kalba per daug. Aš jutau, kad val- džia elgėsi būtent taip, kai mirė mano tėvas. Ne- buvo pateikta jokių atsakymų į mano klausimus, jokių paaiškinimų. Visa buvo sukurstyta valdžios ir tam tikra prasme tai suprantama, juk mano tė- vas ėjo svarbias pareigas valdžios saugume. Iš čia kyla mano paroda. Iš nusivylimo, nežinojimo ir ži- nojimo, kad aš taip niekada ir nesužinosiu tiesos. Atrodo, kad korupcija valdo viską.

– Ar didelė paroda? Kur dar ji buvo eksponuo- jama?

– Paroda Amerikoje buvo mano pirmasis solo, kurioje aš eksponavau visą 11-os nuotraukų seriją. Ji truks 6 savaites. Gegužės pradžioje pa- roda bus atidaryta „Still" galerijoje Edinburge, Škotijoje. Prieš tai, 2005 m., mano darbų paroda buvo eksponuojama antramečių studentų darbų parodoje University of Brighton, taip pat tame pačiame universitete tik 2006 m. „Deegree Show". 2006 m. su savo darbais dalyvavau „Edi- torial Photography Deegree Show 2006" Truman Brewery, Brick Lane, 2006 m. „Jerewood Pho- tography Awards", Jerewood Space, Londone, o šiais, 2007 m., Crane Kalman galerijoje, Brighton.

I. Šerpytės paroda veiks iki balandžio 15 d.

Yossi Milo Gallery, 525 West 25th Street,
New York, NY 10001, tel.: 212-414-0370;
www.yossimilogallery.com.

